

Н. А. Котельницький

**ДО ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО АНТАГОНІЗМУ
МІЖ ЛІБЕРАЛЬНИМИ ЗЕМЦЯМИ ТА РЕГІОНАЛЬНОЮ
АДМІНІСТРАЦІЄЮ ПІВНІЧНОЇ УКРАЇНИ (70–80 рр. ХІХ ст.)**

У публікації, на основі маловідомих та малодосліджених джерел, частина яких вперше запроваджується до наукового обігу, висвітлено причини та зміст протистояння між земськими лібералами та регіональною адміністрацією в особі реакційної бюрократії, нобілітету та консервативної громадськості на півночі Лівобережної України. Автор доходить висновку, що зазначений політичний антагонізм був абсолютно природним наслідком принципового розколу ідеологічного ландшафту громадськості регіону, який стався унаслідок трансформацій епохи Великих реформ у Російській імперії, зокрема формування умов для широкого розвитку політичного життя.

Ключові слова: ліберальні земці, газета «Киевлянин», «Черниговские губернские ведомости», «Черниговская газета», консервативна громадськість, регіональна адміністрація.

Вступ і мета дослідження. Серед комплексу сегментів політичної діяльності земських лібералів на півночі Лівобережної України найбільш «одіозний» характер мав сталий політичний антагонізм між опозиційною фрондою Північного Лівобережжя та регіональною адміністрацією краю, який викликав значний суспільний резонанс загальноімперського рівня. Оскільки в історіографії цей аспект життєдіяльності земської ліберальної партії, по суті, не висвітлений, спробуємо лаконічно, на основі маловідомих та малодосліджених джерел, частина яких вперше запроваджується до наукового обігу, показати основні питання, навколо яких точилася гостра ідеологічна боротьба.

Виклад основного матеріалу. Вже на початку 70 рр. ХІХ ст. у земських інституціях Сіверщини кристалізувалися та структурно сформувалися дві політичні партії – консервативна, яку склали представники великої латифундіальної аристократії регіону, захисники курсу російського самодержавства, і ліберальна, членами якої були представники дрібного та середнього нобілітету, яка демократично, виключно у дозволений законодавством спосіб, публічно і широкомасштабно опонувала монархії, вимагаючи всебічного завершення епохи Великих реформ у Російській імперії, принципової та докорінної трансформації деспотичного режиму у державу з конституційним ладом [1, с. 156–157 – монографія, присвячена лідеру земського ліберального руху на півночі Лівобережної України – І. Петрункевичу, видана в Європейському Союзі]. Керманіч ліберальної опозиційної фронди українського Полісся І. Петрункевич у своїх легендарних

мемуарах свідчив, що обидві партії мали відповідні політичні контакти з середовищем регіональної бюрократії краю: консерватори були опорою чернігівського губернатора, а ліберали, через конфлікт між губернатором та віце-губернатором, мали комунікацію з останнім [2, с. 114 – спогади І. Петрункевича – «біблія» лібералізму у Російській імперії]. Так чи інакше, унаслідок принципових політичних обставин земські ліберали не могли бути однодумцями реакційної частини суспільства регіону.

Один із яскравих репрезентантів земської ліберальної партії В. Хижняков у своїй політичній публіцистиці повністю підтверджував факт політичного структурування у земських інститутах краю. Член опозиційної аристократичної фронди особливо наголошував на тому, що консервативна партія, на відміну від лібералів, мала власне мас-медіа, друкований засіб масової інформації – «Черниговскую газету», яка була спеціальним додатком регіонального офіціозу – «Черниговских губернских ведомостей». «Черниговская газета» видавалася за рахунок субсидій лідера консервативної партії, вірного слуги російського абсолютизму і реакціонера, губернського предводителя дворянства – М. Неплюєва, а тому де-факто стала рупором, механізмом та головним інструментом політичної боротьби консерваторів проти лібералів. Левова частина видання була присвячена ідеологічному протистоянню та опонуванню земським прогресистам, які часто-густо зводились до методології політичного компрометування і ведення особистої війни. Характерною класичною особливістю цих «політичних батлів» була методологія консерваторів. Свої публічні атаки на лібералів у друкованих виданнях вони здійснювали пером «представників громадськості», а де-факто вмотивованих та простимульованих у той чи інший спосіб власних політичних агентів у суспільстві. Це дозволяло їм створювати оманливу ауру «аполітичності» випадів та захисту інтересів населення. Оскільки додаток розсилався по усіх повітах регіону, газета, по суті, стала засобом політичної агітації та конструктором громадського антагонізму, що не могло відбуватися без «політичного патронування» регіональної адміністрації краю. Публічний характер політичного протистояння надав процесам відповідного суспільного звучання і загальнодержавного резонансу, що свідчило про найвищу форму конфліктності [3 – дуже цікаві свідчення члена ліберальної партії – В. Хижнякова].

Проілюструємо найбільш характерні сюжети. Так, наприклад, у № 2 «Черниговской газеты» за 14 липня 1877 р. була опублікована анонімна стаття, в якій без наведення жодних фактів, свідчень та документальних підтверджень, оперуючи лише чутками у суспільстві, стверджувалося, що липнева виборна кампанія до земських інституцій у Чернігівському повіті Чернігівської губернії пройшла з масовими порушеннями, фальсифікаціями та махінаціями. Використовуючи юридичні норми виборчого земського законодавства, до земських зібрань балотувалися і були обрані особи, які володіють купецькими свідоцтвами, але без наявності торговельних обсягів діяльності. І хоча формально це не можна назвати порушенням закону, але, на

переконання аноніма, такі явища не відповідають «моральному духу» правових норм і являють собою приклад формування фіктивного цензу. Автор вказував, що у такий спосіб до земських зборів обралось чимало персон з «сумнівною репутацією», які «захопили» більшість оплачуваних та керівних посад в інститутах земського самоврядування. Анонім заявив, що за допомогою саме такої політичної методології до земських установ і органів повертаються депутати минулих каденцій та, що особливо загрозливо, представники політичних угруповань, головним завданням яких є зміцнення партійних позицій своїх ідеологічних соратників. Політична байдужість великої кількості населення допомагає обранню зазначених гласних. Завершуючи, автор відзначив, що у 1870-і роки кілька повітових земських зібрань, і особливо – Чернігівське губернське земство, «захоплені» владою партії, яка зберігає за собою, а відповідно, і здійснює розпорядження управлінськими функціями цілої губернії. Представники цієї партії дуже енергійні і добре організовані, керовані своїми особистими інтересами, мають фінансові ресурси для ідеологічної роботи, але маскують це ореолом ліберальних політичних переконань. Тому віддана державі громадськість повинна бути пильною і боротися зі зловживаннями зазначеної групи людей [4, с. 1 – важливе першоджерело – газета земських консерваторів].

У цьому ж номері було надруковано повідомлення, знову ж таки анонімне, в якому зазначалося, що 10 липня 1877 р. у будівлі Чернігівської міської думи відбувся виборчий з'їзд делегатів від міста. Депутатами були обрані В. Хижняков, О. Карпинський, В. Варзар та інші. Автор пише, що буцімто багатьох виборців здивував тютюновий смрад, який панував у залі зборів, та присутність не причетних до виборних процесів і процедур осіб, які, на думку аноніма, були «значно активнішими» за виборців. У приміщенні Чернігівського міського банку, який очолювали представники лібералів, увесь день у посиленому режимі працював буфет, більшість відвідувачів якого вважали ідею суміщення виборів і кулінарного дегустування «блискучою ідеєю». Ще однією дуже дивною обставиною, на переконання дописувача, було те, що у виборчі урни для голосування громадськість клала дорогоцінне каміння та монети. Далі «дуже обізнаний» анонім сповіщає читачів, що «велику цікавість» у міщан Чернігова викликають публічно зроблені пожертви директора Чернігівського міського банку у сумі 3166 руб. для перебудови приміщення Чернігівського міського училища. Автор вказував, що ці кошти являють собою дворічний посадовий оклад директора фінансової установи, але він від нього відмовився, перерахувавши кошти до бюджету Чернігівської міської управи. Відповідно, це асигнування не можна вважати особистим, адже гроші належать міському кошторису, а присвоєння ім'я директора банку міському училищу викликає дискусійні питання. Тому потрібно зібрати необхідну інформацію з цього приводу і провести службове розслідування [5, с. 1–2].

Звичайно, представники земської ліберальної партії не могли оминати увагою подібних публічних політичних «пасквілів» і підготували публічну

відповідь у регіональному офіціозі північної України – газеті «Черниговские губернские ведомости». Автором заяви став міський голова Чернігова, дієвий член опозиційної аристократичної фронди на півночі Лівобережної України – В.Хижняков. Василь Михайлович дуже коректно вказав редакції «Черниговской газеты», що у неї погані інформатори, і що перед тим, як публікувати інформацію, її треба ретельно перевіряти, а не користуватися чутками у суспільстві. Чернігівський міський голова аргументовано довів, що надруковані виданням відомості не відповідають дійсності. Ніякий буфет не функціонував у день виборчих зборів у будинку Чернігівського міського банку – навіть не було влаштовано святкового сніданку. Кількома представниками громадськості були принесені бутерброди та чай на той випадок, коли хтось із делегатів зібрання не встигне потрапити на обід додому. Що ж стосується персони О. Карпинського, то й інформація про нього недостовірна. У документально зафіксованій стенограмі засідання Чернігівської міської думи вказано, що директор міського банку дав свою згоду на перерахування свого службового гонорару для потреб міського училища, оскільки ці кошти потрапили до міського кошторису у порядку добровільної акції власника фінансів. Відповідно, у тому чи іншому вигляді, цей крок можна вважати пожертвою. Що ж стосується пропозиції присвоїти ім'я Карпинського Чернігівському міському училищу, то така ідея лунала у міській думі, але більшістю голосів зібрання вона була відхилена [6, с. 1–2 – провідна газета північної України, публічне джерело офіційної позиції місцевої влади].

Відповідь міського голови Чернігова не задовольнила консерваторів та їх «патронів» з регіональної адміністрації. Вже 28 липня 1877 р. у № 4 «Черниговской газеты» з'явився черговий політичний «продукт» реакціонерів. На відміну від попереднього допису, цього разу анонім був значно менш категоричним. Так, автор вже відмовлявся від того, що він звинувачував В. Хижнякова у підкупі виборців під час відповідної кампанії, але наполягав на тому, що навіть наявність бутербродів «наводить на певні роздуми», оскільки офіційно це не було погоджено. Що ж стосується персони О. Карпинського, то анонім стверджував, що інформація В. Хижнякова є неточною, адже він, буцімто, особисто був присутній на засіданні Чернігівської міської думи, коли розглядалося це питання, і особисто бачив, як більшість депутатського корпусу зборів засвідчила своє бажання присвоїти ім'я О. Карпинського Чернігівському міському училищу [7, с. 2]. Керманіч Чернігова – В. Хижняков – знову публічно відповів аноніму у черговому номері «Черниговских губернских ведомостей». Реакція ліберала була коректною, юридично аргументованою, у розширеному вигляді доповнювала попередню публікацію [8, с. 3].

У № 50 «Черниговской газеты» за 14 грудня 1878 р. анонімом було надруковано два повідомлення про хід та результати виборчої кампанії до Чернігівської міської думи. Автор знову розповів про масові факти порушень виборчих процедур. Окремо дописувач особливо вказав на те, що ліберальна партія, яка контролює виконавчий орган міського самоврядування – міську

управу, усіма правдами і неправдами лобювала обрання до корпусу гласних думи представників нижчих верств міського соціуму, зокрема – дрібних власників нерухомості та активів майна, які є фактичною опорою опозиціонерів у столиці Чернігівської губернії. Саме це і стало причиною триденної виборчої кампанії та масових зловживань, що потребує всебічного розслідування. Крім того, представники лібералів брали участь у численних особистих конфліктах під час виборів, що робить їх безпосередньою стороною виявлених порушень [9, с. 2].

Як бачимо, масована піар-кампанія проти лібералів була системною та політично вмотивованою. Лише через те, що реакціонерам бракувало офіційних юридичних фактів та доказів, представникам опозиційної ліберальної фронди вдавалося відстояти свою репутацію. Однак потрібно визнати, що консерватори та місцева регіональна адміністрація розраховували саме на загальноімперський резонанс матеріалів і на перспективну вдячність російського деспотизму. Кінець 70 – початок 80 рр. XIX ст. став фактичним початком доби Контрреформ у Російській імперії та всеохоплюючої політичної реставрації. На цьому тлі дії сіверських реакціонерів виглядали більш ніж переконливо. Більше того, саме така публічність, за задумом консерваторів, мала змусити самодержавство піти на жорсткі заходи широкомасштабного знищення досягнень епохи Великих реформ. Старання поліських реакціонерів не були марними – вже у 1882 р. почалася розробка нового Положення про губернські і повітові земські установи, що стала широкомасштабним нівелюванням та дискредитацією місцевого самоврядування у державі. Країна опинилася у «надзвичайному стані».

Політичний антагонізм між ліберальною партією та регіональною адміністрацією мав прояви і під час безпосередньо практичної діяльності опозиції, наприклад – у Чернігівському губернському земстві. Як відомо, у січні 1879 р. у регіональному парламенті розгорівся дуже «одіозний» політичний скандал навколо «Черниговского адреса» І. Петрункевича – очільника аристократичної опозиції, направленою владним колам Російської імперії. Ця подія мала великий загальноімперський резонанс, а місцева адміністрація в особі губернського предводителя дворянства – М. Неплюєва, з метою відновлення свого реноме, направила до Правлячого Сенату спеціальну особливу доповідь, по факту – політичний наклеп, у якому звинувачувала ліберальну партію краю у революційній діяльності та спробі замаху на державний політичний лад [10, с. 88–93; с. 172 – рукопис дисертації та монографія, видана у Москві, присвячені життю та діяльності «патріарха» українського лібералізму – І. Петрункевичу].

Члени опозиційної фронди, дізнавшись про це, провели термінову нараду ліберальної фракції Чернігівського губернського земського зібрання та прийняли рішення подати колективну доповідь з цього приводу депутатському корпусу земських зборів та апарату губернської земської управи. У тексті документа зазначалося, що 27 листопада 1879 р. губернський предводитель дворянства М. Неплюєв, у відповідь на скаргу депутатів опозиційної фронди

на нього, подав свій документ до Правлячого Сенату на гласних Чернігівського губернського земства – членів ліберальної партії північної України. Звернення гласних залишилось без відповіді, а пан М. Неплюев у своєму наклепі відкрито та публічно звинуватив прогресистів Північного Лівобережжя в антидержавній та революційній діяльності, яка проявилася у системному засудженні державного ладу, політичної влади, суспільного устрою та спробі замаху на самодержавство шляхом заклику до повалення існуючого режиму. Лідер губернського нобілітету закликав російський абсолютизм покарати політичних бунтівників, оскільки те, що залежало від нього, а саме – вольове закриття сесії Чернігівського губернського земства та недопущення постановки і обговорення політичних питань в інститутах місцевого самоврядування, він вже зробив. З метою запобігання подальшій дискредитації діяльності ліберальної партії на загальнодержавному рівні, не маючи жодних гарантій того, що позиція та практична робота членів опозиційної фронди не буде викривлена та сплюндрована, представники ліберальної аристократії наполягали на тому, щоб, керуючись нормами ст. 88 «Положения» про земські установи, змінити правила голосування у зібранні, а саме – дозволити депутатам зборів обговорювати питання порядку денного сесії поза межами зали засідань, а процедури голосування проводити на другий день після зазначених процесів [11, с. 11–12].

12 січня 1880 р. на засіданні Чернігівського губернського земського зібрання ця доповідь була розглянута депутатським корпусом. Позицію опозиціонерів репрезентував О. Карпинський. Він оприлюднив відповідний документ, підписаний усіма членами ліберальної партії. Представник прогресистів зауважив, що у світлі якісно нових обставин буде дуже доречним нейтралізувати подальшу ймовірність ескалації політичної напруги у земських зборах і дозволити гласним обговорювати винесені на розгляд проблеми поза залом засідань, тим самим стимулюючи активізацію праці депутатського корпусу у партійних фракціях та профільних комісіях. Губернське земство одностайно підтримало пропозицію лібералів і постановило: якщо хоч один депутат зібрання буде наполягати на необхідності відтермінування прийняття рішень, в обов'язковому порядку знімати питання з розгляду порядку денного і переносити голосування на наступне засідання сесії [12, № 1, с. 5–6]. Відзначимо, що ухвалена постанова стала новацією у земських інституціях Російської імперії, яку не наважувалися впровадити у системну практику жодне з опозиційних земств держави.

Вже у самому розпалі доби Контрреформ, у кінці 80 рр. XIX ст., знову набрала обертів кампанія консерваторів по дискредитації представників земського ліберального руху на півночі Лівобережної України. Як і раніше, об'єктом критики було обрано публічну та відому усім у регіоні персону, міського голову Чернігова – В. Хижнякова. Василь Михайлович намагався публічно відповідати на нападки політичних опонентів, але вже у цей період офіціоз краю – «Черниговские губернские ведомости» повністю стали на бік реакціонерів і відмовляли керманічу столиці Сіверщини у публікуванні будь-

яких спростувань, якщо він не піде на «політичне редагування своїх дописів». Цілком зрозуміло, що член опозиційної фронди не міг прийняти подібні умови. Тому очільник міста змушений був друкувати свої відповіді у популярній київській газеті «Киевлянин».

Так, наприклад, репрезентант ліберальної аристократії українського Полісся опублікував фундаментальну відповідь на численні звинувачення консерваторів у № 17 зазначеного видання за 22 січня 1888 р. Мер міста відзначив, що протягом 1887 р. на шпальтах «Черниговских губернских ведомостей» була надрукована купа статей, але тепер вже не від аноніма, а підписана паном К. Горінеком – головою спеціальної ревізійної комісії, яка інспектувала господарчу діяльність Чернігівської міської думи та управи. У цих публікаціях, знову ж без наведення жодних фактів, доказів, юридичних аргументів, до читачів доводилася думка про наявність службових зловживань та ознак корупції у діях В. Хижнякова під час побудови міського водогону у Чернігові [13]. Оскільки ця інформація була надрукована у регіональному мас-медіа, вона набула суспільного резонансу, міська дума персонально запросила автора дописів на своє засідання, щоб він особисто доповів установі міського самоврядування про відомі йому порушення. На великий подив колег, він не побажав з'явитися. У результаті розгляду публіцистики виявилось, що К. Горінек не зміг навести жодного підтвердження своїм заявам. Ревізійна комісія з обуренням відкинула позицію доповідача і поставила умову: або він наведе конкретні правові аргументи, або у разі подальшої дискредитації органів міського врядування управа буде змушена звернутися до судових органів з метою покарання добродія за наклепи [14, с. 1; с. 3].

Василь Михайлович відзначив, що після цього реакціонери оскаженіли, стали «чернігівськими Чичиковими» і опустили до непристойної форми політичної боротьби – публічного обговорення приватного та сімейного життя міського голови, відвертої неправди та численних маніпуляцій. Звісно, що «скандальний коктейль» повідомлень, побудований на чутках та абстрактних закидах, вони не забували підсумувати генеральним твердженням про те, що усі дії В. Хижнякова мають фінансові порушення, викликають «багато питань у громади», імплементуються виключно через Чернігівський міський банк – економічний базис життєдіяльності опозиційної аристократії краю, спрямовані на задоволення персональних і політичних інтересів антидержавної сили північної України – земської ліберальної партії та її членів [15, с. 2].

Міський голова дав ґрунтовну відповідь на звинувачення консерваторів, і у формі запитань знову ж таки анонімному політичному опоненту бездоганно виклав свою позицію, наголосивши при цьому, що, якщо його запитання залишаться без відповіді, пояснення не будуть ґрунтуватися на доведених фактах і документах, то він залишає за собою право останнього слова у цій ганебній полеміці [16, с. 2–3; № 15, с. 3].

Відповідь реакціонерів не забарилася і, більше того, була підписана буцімто автором усіх тих статей у «Черниговских губернских ведомостях» – паном А. Богдановим. Наводячи свої аргументи по кожному запитанню

В. Хижнякова, автор не зробив жодного посилання на юридично доведений факт або документ, оперуючи лише натяками, суспільними чутками, суб'єктивними думками. Згадані ним фінансові показники бюджету та кошторисів міської управи лише підтверджували слушність пояснень В. Хижнякова. Завершуючи статтю, А. Богданов з апломбом заявив, що за час каденції Василя Михайловича на посаді мера міста нічого суттєвого не відбулось, жодних покращень не зафіксовано, за винятком побудови водогону, двох міських училищ та мощення тротуарів і вулиць. Однак і усе це, на переконання автора, можна було зробити значно дешевше, обійтись простішими конструкціями, не заводячи міський бюджет таким способом у величезні борги. При цьому, представник консерваторів не надав жодних розрахунків чи пропозицій, які б переконливо свідчили, що існувала якісна альтернатива інфраструктурним проектам опозиційної ліберальної фронди регіону [17, с. 3–4; 15, с. 3–4]. Так чи інакше, політичні опоненти по диспуту залишились на своїх позиціях, що свідчило лише про можливість нейтрального співіснування на території ідеологічного ландшафту Північного Лівобережжя двох непримиренних візаві.

Висновки. Резюмуючи викладене, зазначимо, що політичний антагонізм між земськими лібералами та регіональною адміністрацією північної України в особі представників реакційного політикуму та консервативної громадськості був абсолютно природним наслідком принципового розколу ідеологічного ландшафту громадськості регіону. Оскільки непримиренний конфлікт мав місце у публічному просторі, основним дієвим інструментом стали друковані засоби масової інформації, зокрема офіціоз Північного Лівобережжя – «Черниговские губернские ведомости», популярна газета «Киевлянин» та де-факто мас-медіа земської консервативної партії українського Полісся – «Черниговская газета». На сторінках цих видань і відбувалися гострі політико-ідеологічні «дуелі та поєдинки» партійних опонентів, але, на відміну від лібералів, зі сторони влади – дуже часто анонімно, що свідчить про «моральні чесноти» останньої.

Характерною особливістю зазначеного протистояння було те, що уся заочна полеміка точилася навколо двох головних проблем – звинувачень прогресистів у корупційних діях і різноманітній фальсифікації виборчих процедур та процесів з метою захоплення влади на півночі Лівобережної України земською ліберальною партією та проведення нею антидержавного, революційного курсу.

Доба Контрреформ у Російській імперії дуже допомогла реакціонерам та місцевій бюрократії, адже «надзвичайний стан» у державі моментально призвів до масових політичних репресій і гоніння інакомислячої частини суспільства. Ліберальні земці опинилися у широкомасштабній «опалі». У цих умовах їм вдалося уникнути повного розгрому лише завдяки неухильному дотриманню офіційних законодавчих імперативів, які безпосередньо стосувались інститутів місцевого самоврядування, та політичній гнучкості у боротьбі, що ілюструвало ідеологічну зрілість опозиційної аристократичної

фронди Сіверщини. У цілому, принципове протистояння непримиренних опонентів дуже яскраво відображало формування якісно нових процесів у житті регіону та країни: громадянське суспільство, яке виникло у результаті епохи Великих реформ, продукувало інституціоналізацію ландшафту для широкого розквіту політичного життя імперії та, зокрема, її національних периферій.

Список використаних джерел

1. Котельницький Н. А. Иван Ілліч Петрункевич (1843–1928): життя та діяльність в Україні / Н. А. Котельницький. – Riga : GlobeEdit, 2019. – 197 с.
2. Петрункевич И. И. Из записок общественного деятеля. Воспоминания / И. И. Петрункевич ; под ред. А. А. Кизеветтера. – Прага : Б. и., 1934. – 472 с.
3. Хижняков В. М. Письма из Чернигова. О земских делах и деятелях. Письмо первое / В. М. Хижняков // Слово. – 1878. – № 10. – С. 243–244 ; Его же. Письма из Чернигова. О земских делах и деятелях. Письмо второе // Слово. – 1878. – № 11. – С. 160–162 ; Его же. Письма из Чернигова. О земских делах и деятелях. Письмо третье // Слово. – 1878. – № 12. – С. 178–180.
4. В Чернигове. 12 июля 1877 года // Черниговская газета. – 1877. – № 2. – 14 июля.
5. Там само.
6. Заявление Черниговского городского головы // Черниговские губернские ведомости. – 1877. – № 30. – 24 июля. Особое прибавление.
7. По поводу заявлений городского головы В. М. Хижнякова и неперменного члена Черниговского уездного по крестьянским делам присутствия К. Перепелицына // Черниговская газета. – 1877. – № 4. – 28 июля.
8. Заявление Черниговского городского головы // Черниговские губернские ведомости. – 1877. – № 30. – 14 августа. Особое прибавление.
9. Местная хроника // Черниговская газета. – 1878. – № 50. 14 декабря.
10. Котельницький Н. А. Иван Ильич Петрункевич: жизнь и деятельность на Черниговщине : историко-биографический очерк / Н. А. Котельницький. – М. : Летний сад, 2015. – 124 с. ; Його ж. Громадська та суспільно-політична діяльність І. І. Петрункевича в Україні (1866–1879 рр.) : дис. ... канд. іст. наук. – Київ, 2012. – 200 с.
11. Доклад земских гласных // Земский сборник Черниговской губернии. – Чернигов : Земская типография, 1880. – № 1–4. – 624 с.
12. Журналы Черниговского губернского земского собрания 1879 года, состоявшегося в январе 1880 года // Земский сборник Черниговской губернии. – Чернигов : Земская типография, 1880. – № 1–4. – 624 с.
13. Горинек К. К истории Черниговского водопровода / К. Горинек // Черниговские губернские ведомости. – 1887. – № 57. – 19 июля. – Часть неофициальная. – С. 4 ; Его же. К истории... // Черниговские губернские ведомости. – 1887. – № 59. – 26 июля. – Часть неофициальная. – С. 4.
14. Хижняков В. М. Письма в редакцию / В. М. Хижняков // Киевлянин. – 1888. – № 17. – 22 января ; Его же. Письмо в редакцию «Черниговских губернских ведомостей» // Черниговские губернские ведомости. – 1888. – № 15. – 21 февраля. – Часть неофициальная.
15. Там само.

16. Там само.
17. Богданов А. Письма в редакцию / А. Богданов // Киевлянин. – 1888. – № 32. – 10 февраля ; Его же. Из «Киевлянина» // Черниговские губернские ведомости. – 1888. – № 15. – 21 февраля. – Часть неофициальная.

References

1. Kotelnitsky N. A. Ivan Illich Petrunkevich (1843–1928): life and activities in Ukraine / N. A. Kotelnitsky. – Riga : GlobeEdit, 2019. – 197 p.
2. Petrunkevich I. I. From the notes of a public figure. Memories / I. I. Petrunkevich ; ed. A. A. Kizevetter. – Prague, 1934. – 472 p.
3. Khizhnyakov V. M. Letters from Chernigov. About zemstvo affairs and figures. The first letter / V. M. Khizhnyakov // Slovo. – 1878. – No. 10. – P. 243–244 ; Khizhnyakov V. M. Letters from Chernigov. About zemstvo affairs and figures. Second letter // Slovo. – 1878. – No. 11. – P. 160–162 ; Khizhnyakov V. M. Letters from Chernigov. About zemstvo affairs and figures. Third letter // Slovo. – 1878. – No. 12. – P 178–180.
4. In Chernigov. July 12, 1877 // Chernigovskaya gazeta. – 1877. – No. 2. – July 14th.
5. Ibid.
6. Statement of the Chernigov mayor // Chernigovskiye gubernskiye vedomosti. – 1877. – No. 30. – July 24th. – Special addition.
7. Regarding the statements of the mayor V. M. Khizhniakov and an indispensable member of Chernihiv district office on peasant affairs K. Perepelitsyn // Chernigovskaya gazeta. – 1877. – No. 4. – July 28th.
8. Statement of the Chernigov mayor // Chernigovskiye gubernskiye vedomosti. – 1877. – No. 30. – August 14th. – Special addition.
9. Local chronicle // Chernigovskaya gazeta. – 1878. – No. 50. – December 14th.
10. Kotelnitsky N. A. Ivan Ilyich Petrunkevich: life and work in Chernigov region : historical and biographical sketch / N. A. Kotelnitsky – M. : Letnii sad, 2015. – 124 p. ; Kotelnitsky N. A. Public and socio-political activity of I. I. Petrunkevich in Ukraine (1866–1879) : Ph. D. in History. – K., 2012. – 200 p.
11. Report of the members of the city дума // Zemskiy sbornik Chernigovskoi guberniyi. – Chernigov: Zemskaya tipografiya, 1880. – No. 1–4. – 624 p.
12. Magazines of Chernigov provincial Zemstvo assembly of 1879, held in January 1880 // Zemskiy sbornik Chernigovskoi guberniyi. – Chernigov : Zemskaya tipografiya, 1880. – No. 1–4. – 624 p.
13. Gorinek K. On the history of Chernigov water supply system / K. Gorinek // Chernigovskiye gubernskiye vedomosti. – 1887. – No. 57. – July 19th. – Unofficial part. – P. 4 ; Gorinek K. On the history ... // Chernigovskiye gubernskiye vedomosti. – 1887. – No. 59. – July 26th. – Unofficial part. – P. 4.
14. Khizhnyakov V. M. Letters to the editors / V. M. Khizhnyakov // Kievlyanin. – 1888. – No. 17. – January 22nd ; Khizhnyakov V. M. Letter to the editors of «Chernigovskih gubernskih vedomostey» // Chernigovskiye gubernskiye vedomosti. – 1888. – No. 15. – February 21st. – Unofficial part.
15. Ibid.
16. Ibid.

17. Bogdanov A. Letters to the editors / A. Bogdanov // Kievlyanin. – 1888. – No. 32. – February 10th ; Bogdanov A. From «Kievlyanina» // Chernigovskiye gubernskiye vedomosti. – 1888. – No. 15. – February 21st. – Unofficial part.

N. A. Kotel'nic'kij

To the problem of political antagonism between liberal Zemstvo members and regional administration of northern Ukraine (70-80s of the XIX century)

The publication, based on little-known and little-researched sources, some of which are first introduced to scientific circulation, highlights the causes and content of the confrontation between Zemstvo liberals and regional administration in the face of reactionary bureaucracy, nobility and conservative community in the north of the Left Bank of Ukraine.

Political antagonism between Zemstvo liberals and regional administration of northern Ukraine, represented by the representatives of reactionary political circles and conservative community, was a completely natural consequence of the fundamental split of ideological landscape of the region's public. As irreconcilable conflict took place in the public space, the print media, in particular the North Left Bank official newspaper – "Chernigovskiye gubernskiye vedomosti", the popular Kiev newspaper and de facto mass media of Zemstvo conservatives, – became the main effective tool. The pages of these editions featured sharp political and ideological "duels" of party opponents, but unlike liberals, on the part of the authorities – very often anonymously, which testifies to the "moral virtues" of the latter.

A characteristic feature of this confrontation was that all the default polemics revolved around two major problems – the accusation of progressives in corruption and various falsifications of electoral procedures and processes with the aim of seizing power in northern Ukraine by Zemstvo liberal party.

The counter-reform era in Russian Empire greatly helped the reactionaries and local bureaucracy, as the state of emergency immediately led to massive political repression and the persecution of a dissenting part of society. Liberal countrymen were in a large-scale "disgraced". In these circumstances, they managed to avoid complete defeat only through a steadfast adherence to official legislative imperatives that directly concerned local government institutions and political flexibility in the struggle, illustrating ideological maturity of the opposition aristocratic Front of the North. In general, the principled opposition of intransigent opponents very clearly reflected the formation of new processes in the life of the region and the country: civil society, which emerged from the era of the Great Reforms, produced the institutionalization of the landscape for the broad flourishing of political life of the empire and its national periphery.

Keywords: liberal Zemstvo members, newspaper "Kievlyanin", "Chernigovskiye gubernskiye vedomosti", "Chernigovskaya gazeta", conservative community, regional administration.